

ГОРОБЕЦЬ К. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, кандидат юридичних наук

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Відповідно до більшості сучасних філософсько-правових студій, верховенство права може розглядатися з формальної та з матеріальної точок зору, і саме ці дві концепції найчастіше визначають зміст дискусій щодо того, чим взагалі є верховенство права як феномен. Формально верховенство права означає, що існуючий правовий порядок є нормативно визначеним, тобто: норми, що становлять цей порядок, мають загальну дію, вони визнаються суб'єктами; ці норми не повинні мати зворотної сили; ці норми створюють стан передбачуваності дій та рішень правозастосовних органів. Один із найбільш повних переліків формальних вимог верховенства права у традиційному сенсі (тобто на рівні національних правових систем) запропонував Дж. Раз, і якраз він найчастіше наводиться в якості ультимативного¹.

Матеріальна сторона верховенства права передбачає звернення не лише до зовнішніх характеристик правового порядку, але й до його змісту. Так, ліберальна доктрина передбачає, що про верховенство права можна говорити лише тоді, коли встановлювані норми відповідають вимогам щодо прав людини. Отже, норми, що встановлюють нелюдські, або такі, що є принизливими та порушують людську гідність, практики, не можуть вважатися правовими, навіть якщо вони відповідають названим вище формальним вимогам. З точки зору матеріального розуміння верховенства права підходить до цієї проблеми Т. Р. Короткий. Він, зокрема, пише, що «становлення верховенства права у міжнародному праві слід розглядати у контексті двох пов'язаних процесів, що відображають сутнісні зміни, властиві сучасному міжнародному праву — його гуманізації і демократизації. Як правило, ці принципи — свободи, демократії, верховенства права, поваги до прав людини і основних свобод згадуються в одній зв'язці [...]. Без цих принципів, без їх реального втілення в міжнародно-правовому регулюванні неможливо собі уявити дійсну, а не формальну дію принципу верховенства права в

¹ (1) усі закони мають бути перспективними (не мати зворотної сили), публічними та зрозумілими; (2) закони мають бути відносно стабільними; (3) створення окремих законів має відбуватися відповідно до відомих, публічних, зрозумілих та загальних правил; (4) має бути гарантована незалежність судової системи; (5) мають бути дотримані принципи природної справедливості; (6) суди мають мати змогу вільно застосовувати та за необхідності переглядати застосування принципів права; (7) суди мають бути доступними; (8) дискреційні повноваження не можуть бути сформульовані таким чином, що це може бути використано для викривлення чи вихолощення змісту законів [1, р. 214–218]

міжнародному праві» [2, с. 17]. Певною мірою можна говорити про те, що матеріальна сторона верховенства права представлена в міжнародному праві нормами *jus cogens*.

На сьогодні в міжнародно-правовій доктрині немає єдності думок щодо того, під кутом зору якої з концепцій доцільно розглядати міжнародне верховенство права. С. Честерман вважає, що ані формальне, ані матеріальне розуміння верховенства права не може бути застосоване до розгляду концепту міжнародного верховенства права. На його думку, матеріальні концепції верховенства права, орієнтуючись на ціннісний зміст та значення правового регулювання, не можуть бути застосовані в міжнародному праві через відсутність консенсусу щодо міжнародно-правових цінностей. Формальні ж концепції, які є більш простими в застосуванні, також не можуть бути екстрапольовані на міжнародно-правову реальність через те, що вони розроблені з орієнтацією на національні правопорядки, де домінують вертикальні відносини між сувереном та іншими суб'єктами, тоді як в міжнародному праві домінують горизонтальні відносини між суб'єктами [3, р. 332].

Тому, на думку С. Честермана, про міжнародне верховенство права можна говорити в трьох сенсах: (1) міжнародне верховенство права може розглядатися як застосування принципів та ідей класичного «національного» верховенства права до відносин між державами та іншими суб'єктами міжнародного права; (2) міжнародне верховенство права може розглядатися як поглиблений і розширений варіант верховенства (примату) міжнародного права, що легітимізує, наприклад, безумовне верховенство міжнародних конвенцій та інших актів у сфері прав людини над національним законодавством; (3) міжнародне верховенство права може бути варіантом концептуалізації «глобального верховенства права», що є шляхом до формування такого нормативного режиму, який би торкався всіх суб'єктів, як національного, так і міжнародного права, без медіаторів та посередників у вигляді існуючих національних інститутів [3, р. 350]; як пише щодо цього С. Больяк, «розвиток глобального чи міжнародного верховенства права напевно стане одним із досягнень третього тисячоліття» [4, р. 1–2]. Цікаво, що відкидаючи варіанти (1) і (3) (перший на підставі того, що міжнародне право має принципово відмінну природу нормативності, що унеможливорює аналогії з верховенством права в національному праві, третій, на підставі того, що такий стан ще не досягнутий і в найближчому часі навряд буде досягнутий), С. Честерман пропонує альтернативне матеріальним та формальним концепціям верховенства права функціональне бачення. На його думку, міжнародне верховенство права має розумітися, передусім, як сфера взаємодії суб'єктів міжнародного права, взагалі без апеляції до того чим є міжнародне верховенство права, якими є його вимоги та як в міжнародному праві виражені його ідеї. Напрямами функціональної характеристики міжнародного верховенства права С. Честерман

вбачає: права людини та побудову держав, орієнтованих на їх повагу; сталий розвиток, в якому верховенство права є передумовою соціально-економічного зростання; міжнародна безпека, коли верховенство права виступає інструментом перехідної юстиції та відновлення міжнародного правопорядку [3, р. 355].

У цілому можна погодитися з тим, що в сучасному міжнародному праві переважає функціональний підхід до верховенства права. Сьогодні верховенство права розглядається як невід’ємна сфера взаємодії держав та інших суб’єктів міжнародного права як на рівні ООН та її інституцій, так і на рівні інших міжнародних організацій, зокрема, Європейського Союзу, Ради Європи, Світової організації торгівлі тощо. Особливу роль в цьому відіграють такі міжнародні інституції як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та ін.

Список використаних джерел

1. Raz J. The authority of law: essays on law and morality / J. Raz. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 360 p.
2. Короткий Т. Р. Господство права как принцип функционирования международной правовой системы / Т. Р. Короткий // Бюллетень Владикавказского института управления. – 2009. – Т. 31. – С. 5- 19.
3. Chesterman S. An interantional rule of law? / S. Chesterman // American Journal of Comarative Law. – 2008. – Vol. 56, No 2. – P. 331- 361.
4. Beaulac S. An inquiry into the international rule of law / S. Beaulac. – Fiesole : 2007. – 29 p.

ХИЖНЯК Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
молодший науковий співробітник науково-дослідної частини,
кандидат юридичних наук

СПЕЦИФІЧНИЙ ПРАВОВИЙ ПРОСТІР МІСТА-ФОРТЕЦІ КОУЛУН

Протягом половини століття (1945–1994) на території сучасного спеціального адміністративного району Китайської Народної Республіки Гонконг існувало місто, яке фактично майже не контролювалося жодною державою. Історична випадковість мала наслідком утворення специфічного правового простору, норми якого склалися в процесі співжиття людей.

Справа в тому, що в 1842 році за результатами Першої опіумної війни острів Гонконг відійшов британцям, а в 1898 році останні розширили